

PIARISTA REND MAGYAR TARTOMÁNYA KÖZPONTI KÖNYVTÁRA
*Bibliotheca Centralis Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum
Piarum*

1052 Budapest, Piarista köz 1.

☎ +36 1 486 4478

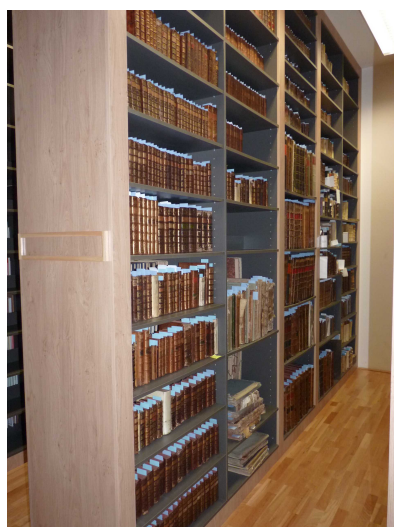
□ <http://archivum.piar.hu/konyvtar> · pkk@piarista.hu

Szakmai beszámoló a Nemzeti Kulturális Alap 3543/00177 azonosítójú pályázat megvalósításáról

A 3543/00177 azonosítójú pályázat keretében 153 barokk bőr- és pergamenkötésű kötet konzerváló tisztítására került sor.

A Piarista Központi Könyvtár 2011-es költözése után új muzeális könyvtári enteriőrt hozhatott létre. Így mód nyílt az új könyvek közé tematikusan beosztott muzeális kötetek fokozatos kiválogatására, és tisztítás után a muzeális enteriőrben és a hozzá kapcsolódó raktárban, a köteteknek megfelelő őrzési körülményeket biztosító módon való elhelyezésére és bemutatására.

Jelen pályázat keretében a negyed- és nyolcadrét méretű, koruk, kötésük és possessoraik miatt értékes könyvek tisztítását végeztük el. A köteteket a muzeális enteriőr mellett raktárban helyeztük el. Az enteriőr tervezett átrendezése után terveink szerint ezek a kötetek is helyet kapnak majd a muzeális térben. A helyiségben a hőmérséklet és páratartalom értékeit a restaurálási dokumentációban meghatározottaknak megfelelően szabályozzuk.

Budapest, 2014. július 23.

Baranya Péter

Baranya Péter
könyvtárvezető

A Piarista Központi Könyvtár gyűjteményébe tartozó 153 db barokk bőr- és pergamenkötéses könyv restaurálási dokumentációja

**Készítette: Peller Tamás
restaurátor
2014**

A Piarista Központi Könyvtár gyűjteményébe tartozó 153 db barokk bőr- és pergamenkötéses könyv restaurálási dokumentációja

Bevezetés

A Piarista Központi Könyvtár gyűjteménye nagy értékű ősnyomtatványok, antikvák és Régi Magyar Könyvek mellett barokk kori kiadványokban, kötésekben is gazdag; állománya méltóképpen reprezentálja az évszázadok óta Magyarországon munkálkodó szerzetes rend szellemi értékteremtését.

A 2011-es költözése után megkezdte az évtizedek óta az új könyvek közé beosztott, 1850 előtti, főként bőr- és pergamen kötésű nyomtatványok kiemelését, melyre a régi raktárban helyhiány miatt nem kerülhetett sor. Az új hely emeleti szintjén, az enteriőr teremben, illetve a közvetlenül mellette lévő raktárban folyamatosan kialakítva a minél megfelelőbb műtárgyvédelmi környezetet, lehetőség nyílt rá, hogy ezek a kötetek a pince helyett ide kerüljenek elhelyezésre.

Az elmúlt években az NKA pályázatainak segítségével megkezdődött ezeknek a köteteknek konzerváló tisztításuk. A könyvtár vezetése az idei évben a negyed és nyolcad rétű, koruk, kötésük és posessoraik miatt is értékes könyvek tisztítását folytatta.

A konzerválás célja a kiválasztott 153 kötet (háromféle kötésben: barna, növényi cserzésű bőr-, világossárgás disznóbőr és pergamen borítású könyvek) szakszerű tisztítása, a lebegő, sérült borítóanyagok reverzibilis fixálása és az elveszejtés veszélyével bíró könyvveretek javítása, visszaerősítése volt úgy, hogy a felhasznált anyagok révén biztosítható legyen egy későbbi esetleges teljes restaurálás is.

A tisztító konzerválás egyúttal lehetővé tette, hogy a szennyezett pincei környezetből kiemelt kötetek ne keveredjenek az emelten lévő, már megtisztított könyvanyaggal.

Tárgyleírás:

A könyvek tulajdonosa: Piarista Központi Könyvtár.

A 153 kötet háromféle kötésfajtára osztható:

1. barna, növényi cserzésű bőrkötések,
2. világossárgás disznóbőr kötések,
3. pergamen borítású kötések.

A konzervált kötetek jelzetei a következők:

Cserzett bőr kötések	B52/8/4o	B52/7/4a
	B52/8/5p	B52/7/4b
B49/6/3	B52/5/1a	B52/7/4c
B49/6/1	B52/5/1b	B52/7/4d
B49/6/5	B52/5/1c	B52/7/4e
B52/8/3a	B52/5/1e	B52/7/4f
B52/8/3b	B52/5/1f	B52/7/4g
B52/8/3c	B52/5/1g	B42/3/10ab
B52/8/3d	B52/8/2	B46/7/1
B52/8/3e	B52/7/1a	B71/8/16
B52/8/3f	B52/7/1b	B75/5/4a
B52/8/3g	B52/7/1c	B75/5/4b
B52/8/3h	B52/7/1d	B70/5/24
B52/8/3i	B52/7/2	B70/6/4
B52/8/3j	B52/7/3a	B71/5/5x
B52/8/3k	B52/7/3b	B70/6/2
B52/8/3l	B52/7/3c	B67/8/7abc
B52/8/3m	B52/7/3d	B56/10/36
B52/8/3n	B52/6/11	B56/10/37

B51/8/7ab	E55/6/11	E55/11/3
B72/4/12	E55/6/10	E55/11/2
B75/5/1a-f	E55/8/14	E55/11/10
B71/6/4	E55/6/8	E55/11/9
B71/6/9	B51/7/12	E55/11/8
B72/5/11	B44/5/15	E55/11/7
B73/3/7ab	B44/7/9ab	B43/2/6
B73/2/15	B44/7/5	B43/2/7
B71/9/3	E55/6/12	B43/3/4
B71/7/15	E55/6/9	E55/11/13
B72/5/16		B54/7/25
B72/4/9	Pergamen kötések	B54/9/7
B73/6/2ab		B54/9/26
B67/7/26abcd	E55/10/4	B48/2/18
B52/5/7	E55/10/3	B48/2/21
B52/6/8abc	E55/10/2	B73/6/10
B52/6/7	B45/4/33	B60/1/16a
E55/8/12	E55/10/6	B60/1/16b
B52/6/7a	E55/10/5	B51/8/9ab
B52/6/7b	B42/5/20	B51/8/12
B51/7/4	E55/10/11	B72/4/3
B51/7/7	E55/10/10	B72/4/4
B51/4/9	E55/10/8	B76/3/9
E55/8/10	E55/10/9	B76/3/10
E55/8/11	E55/10/7	B42/8/6a
	E55/11/1	B42/8/6b
Disznóbőr kötések	E55/10/14	B49/4/7
	E55/10/13	B73/1/18
B71/6/5	E55/10/12	B52/7/6
B48/3/29	E55/11/6abcd	B52/7/5a
B45/4/32	E55/11/5	B52/7/5b
B44/8/5	E55/11/4	B52/7/5c

Méretük: 1800 x 300 x 20-120 mm.

A kötések általános ismertetését e felosztás alapján ismertetem.

1. Barokk stílusú kecskebőr borítású kötések (80 db). Általában vas-fekete- és/vagy rézzöld festékekkel márványozott bőrborítású táblákkal. A gerincet bordák osztják egyenlő részre, a lábnál elhelyezkedő mező magasabb. A második (harmadik) mezőn aranyozott címkén a könyv címe olvasható. A többi mező aranyozással keretezett, bennük növényi ornamenseket ábrázoló egyesbélyegzők lenyomatai láthatók.

A bőrkötésű könyvek konzerválás előtt és után

Néhány kötés tábláit aranyozott vagy vakon nyomott egyesbélyegzők lenyomatai díszítik.

Vaknyomással díszített bőrkötés

A kenderzsinegre fűzött, bordás könyvtestet és a kötést 'hozzáfűzött előzők köti' össze.

2. Barokk stílusú, vaknyomással díszített disznóbőr kötések (14 db). Timsóval, vagy gyenge növényi csávázással cserzett bőrkötések. A gerincet bordák osztják egyenlő részre, a lábnál elhelyezkedő mező magasabb. A második mezőn esetenként címkén a könyv címe olvasható.

Disznóbőr kötésű könyvek konzerválás előtt és után

3. Keménytáblás egészpergamemen kötések, olasz vagy délnémet stílusban (59 db). A borító általában nincs a táblára ragasztva, ritkán vaknyomott léniákkal keretezve. A gerincen papírcímkén nyomva, vagy közvetlenül a bőrre írva a kötet címe olvasható.

Pergamenkötések restaurálás előtt és után

Egy kötet kiemelkedő szépségű: tábláit legyeződíszes, aranyozott egyesbélyegzők lenyomata díszíti, aranyozott metszését poncolás ékesíti.

A legyeződíszes pergamenkötés konzerválás előtt és után

A könyvgerinceken esetenként enyves papírbélyegen kézzel írott jelzet, vagy polcbesorolási jelzőszám volt található.

Állapotleírás

A kötetek felülete, metszése erősen szennyezett volt. A kötésbőrök kiszáradtak, a növényi cserzésű bőrökön sok helyen barkakopás volt megfigyelhető. Egyes kötetek gerincén a borítás a fejnél és a lábnál hiányosak, szakadozottak voltak.

A 80 db barna, növényi cserzésű kötés közül 36 db sérült volt a fejnél vagy lábnál, vagy levált a címke, 15 db sérült mindkét oldalon.

A 14 db disznóbőr kötések sarkai helyenként felváltak, egyen a bőrborítást ragasztással kellett megerősíteni, mert penészkár miatt a borítás kilyukadt és nagy felületen elvált a fatáblától.

Az 59 db pergamen kötés közül 18 db-nak szakadt el és vált fel a borítása.

Az ívek hajtásában sokuknál szerves és szervesetlen, szemcsés szennyeződés volt felfedezhető. Egyes kötetek borításai, címkéi elváltak, szabadon lebegtek.

A bőrkötések konzerválás előtt és után

Néhány kötet veretei elgörbültek, egyes alkatrészei elvesztek, bőrszíjaik összeszáradtak eldeformálódtak.

A veretes könyvek konzerválás előtt

A konzerválás menete

1. Száraztisztítás:

A bőrkötéseket elborító poros szennyeződés eltávolítása a gyűjtemény egészének állagmegóvása miatt is fontos feladat volt. A por egészségügyi és mikrobiológiai kockázatot rejt. Grammja spórák és baktériumok millióit tartalmazhatja. Nedvszívó hatása a bőrök

kiszáradását okozhatja, ami a borítóanyag mechanikai ellenálló-képességének gyengüléséhez vezet.

A kötetek tisztítását a felületről könnyen eltávolítható szennyeződések eltávolításával kezdtem, melynek eszköze a poroló ecset volt.

Az előzetes felmérés alapján a könyvek között nem volt mikrobiológiailag fertőzött kötet, de a tisztítás során 6 kötet fertőzöttnek tűnt, ezért ezeket külön választottam (E55/10/12, E55/11/1, E54/2/15, E55/11/10, E55/6/11, E55/6/9), hogy fertőtlenítésük később etilén-oxid gázzal elvégezhető legyen.

Ezt követően az erősebben kötődő szennyeződésekét kénmentes latex radírszivaccsal és vinil-radírral távolítottam el.

2. Oldószeres tisztítás:

Az ideális állapotú bőr számára rugalmasságának megtartása érdekében 5 tömeg% zsírozó- és 12-20 tömeg% vízre van szükség. Ezért a bőrök túlzott zsírozása nem alkalmas a szerves anyag kezelésére. Olyan keverékkel kell megoldani kezelésüket, tisztításukat, melyek olyan anyagokat visznek be a bőrbe, ami víz és zsirtartalmukat egyaránt pótolja.

A növényi cserzésű, barna bőrök likkeres,¹ vagy ökörepe oldattal végzett tisztítása teheti lehetővé a felülethez kötött zsíros szennyeződések eltávolítását és a kiszáradt bőrből távozott nedvesség bevitelét, miáltal keménysége csökken, rugalmassága nő. A választást a tisztítási próbák eredményei határozták meg. Az első próbát OSZK likkerrel², a másodikat szilikonos likkerrel³, a harmadikat az elsősorban pergamen tisztításnál használt ökörepe oldattal⁴ végeztem el. A próbák alapján az OSZK likker használata mellett döntöttem.

A világos disznóbőr könyvkötőbőrök cserzésük miatt rendkívül érzékenyek a nedvességre, mert cserzőanyagaik kémiaiilag gyengén kötődnek a bőrrostokhoz. Ezeket a bőröket nemcsak timsós cserzéssel készítették ki, hanem a bőrkikészítés lépései során a pácolás munkafolyamatánál megállva a bőrt megfelelően feltárták találták, és felhasználták anélkül, hogy a sok időt igénylő cserzést elvégezték volna. A pácolás során a kiáztatott, meszezett bőrt ürülékből, vagy növényi magvakból (pl. árpa magvakból) készített lébe helyezték. Az erjesztés során az elszaporodó fehérjebontó enzimek a rostok közötti fehérjéket oldották ki, emellett az oldat enyhén savas kémhatása a meszezés lúgos hatását semlegesítette. Mivel e magvak némi csersavtartalommal bírtak, ezért a feltárás mellett nagyon gyenge növényi cserző hatást is kifejtettek, ezért e félig kezelt bőrök felhasználhatók voltak. Tartósságuk, rugalmasságuk és leginkább a vízzel szembeni ellenálló képességük a cserzett bőrével szemben jóval kisebb volt, de előállításuk gyorsasága indokolhatta az így kikészített bőrök felhasználását. Ezért a disznóbőr kötéseket tisztítását minimális nedvesítéssel, OSZK likker oldattal végeztem el.

A likker oldatok tisztító hatásuk mellett a bőr zsír- és víztartalmának pótlását is biztosítják.

A pergamenkötések tisztítását ökörepe oldattal (az erősen szennyezett vagy lazább rostszerkezetű pergamenborítások esetén), és OSZK likkerrel végeztem el.

¹ Zsírozóanyag, víz, tisztítószer (ami egyben emulgátor is) keveréke.

² Az Országos Széchényi Könyvtárban használt likker összetétele a következő:

400 ml víz

40 gr zsíralkohol-szulfát (emulgátor és felületaktív anyag)

10 gr lanolin

30 ml pataolaj

5 ml Preventol ON Extra (orto-fenil-fenol) 2%-os etil alkoholos oldata

³ A szilikonos bortisztító emulziót a Boripari Kutató Intézet az OSZK Restaurátor Laboratóriumával közösen fejlesztette ki. Összetétele - a termékvédelmi jog miatt - nem közölhető.

⁴ Az ökörepe oldat régóta használt természetes anionos tisztítószer. Egyrészt gyenge szerves savakból áll (glikol- és taurokólsavas nátriumot, lecitint, kolint tartalmaz), ami a zsíros szennyeződések oldja, másrészt emulgáló hatású, vagyis a fellazított szennyeződések oldatban tartja. Dr. Otto-Albrcht Neumüller: Römppe Vegyészeti lexikon, 2. kötet, Műszaki kiadó, Budapest, 1960, p. 900.

Az oldat készítése: 66g ökörepe port kell 1000 ml 30%-os etil-alkoholban oldani, majd negyed óra múlva a sárgás színű oldatot le kell szűrni.

3. Egyéb konzerváló munkafolyamatok:

A felvált bőrrészek visszaragasztását jó minőségű bőrennyel végeztem, mert ezek későbbi oldhatósága biztosan elvégezhető, és a levegőn gyorsan megdermedve kontaktragasztóként alkalmazhatók (ellenben a keményítővel, amik víztartalmuk miatt lassabban száradnak és mélyebbre hatolnak a bőrben).

A sérült vereteket kiegyengettem (E55/8/14). A deformált bőrszíjak közvetlen likkeres nedvesítéssel ismét a megfelelő alakra formáltam. Az összeszáradt bőrszíjakat rugalmas kapcsolatot biztosító gumigyűrűkkel hosszabbítottam meg, hogy a táblákat a veretek ismét összekössék.

A veretes könyvek konzerválás után

A (E55/6/8) jelzetű kötet leszakadt és sérült szíjait kicseréltem, hogy az eredeti csattok elkallódását elkerüljem.

A pótoltt bőrszíjú könyv

A bőrök pasztázása ma már túlhaladott módszer, ami elsősorban a kötetek esztétikai „fényezése” miatt terjedt el. Használatukat ezért kerültem, mivel az általánosságban használt méhviasz tartalmú anyagok a bőr pórusait végleg lezárják és a későbbi kezeléseket roppant nehezé teszik. Emellett a felületet ragacsossá teszik és az a port képes a felületen megkötni, és ott tartani (adszorbcio!).

A könyvgerinceken esetenként enyves papírbélyegen kézzel írott jelzet, vagy polcbesorolási jelzőszámot leemeltem és az előzőkre ragasztottam, hogy a történeti kötés esztétikai összképét ne zavarjam.

Tárolási javaslat

A kötetek a konzerválás után visszaoszthatók eredeti helyükre.

A tárolás és kiállítás során a stabil 20°C hőmérséklet, az 50%-s relatív páratartalom és a maximális 20 000 lux/év megvilágítás a megengedhető.

Kelt: Budaörsön, 2014. május 23-án

Tisztelettel

Peller Tamás
restaurátor